P26

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता™

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहूभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

26] Economic Impact of Lockdown in India
Dr. Ramesh P. Deshmane, Chikhli, Dist. Buldana ||111

27] Study an Impact of covid-19 Lockdown on Indian Economy Sector.
Mr. Chandrakant B. Dhumale, Akola. ||115

28] Impact of Covid-19 lockdown on employment generation in Indian economy
Dr. J.D. Gupta / Rahul O. Oza, Amravati ||119

29] Impact of COVID 19 on Indian Economy
Prof. Dr. Ram Solankar-Osmanabad. ||122

30] Covid-19 Lockdown – A Paralysis for the Indian Economy
Dr. Vinod R. Bansile/ Mr. Rajkumar R. Wagade- Buldana ||125

31] कोविड–१९ : ग्रामीण अर्थव्यवस्था के लिए एक गम्भीर संकट
डॉ. ज्ञानेश्वर विष्णु गोरे. देऊलगाव राजा, जि. बुलडाणा ||128

32] कोरोना, कोविड–१९, लॉकडाऊनचा, सामाजिक, आर्थिक परिणाम व भारतीय अर्थ ...
प्रा.डॉ. ज्योत्स्ना पुसाटे. अमरावती ||131

33] बेरोजगारी और कोविड १९ का समाज पर परिणाम
प्रा. डॉ. नीता तिवारी . खडकी, अकोला ||134

34] भारतीय अर्थव्यवस्था के सन्दर्भ में कोविड –१९ लॉकडाउन और ग्रामीण विकास
डॉ. नरेंद्र एच. शेगोकार. देऊलगाव राजा, जि. बुलडाणा ||138

35] कोरोना संकट में संगठित और असंगठित श्रमिकों के डाटा, समस्या एवं समाधान की...
उदय प्रताप सिंह, वाराणसी ||140

36] भारतीय अर्थव्यवस्थेवर विड-१९ लॉ डाउनचा पडलेला प्रभाव
प्रा.डॉ.भिमराव प्रल्हाद उबाळे- सिंद ेड राजा, जि.बुलडा ा ||143

37] कोवीड –१९ लॉकडाऊनचा भारतीय अर्थव्यवस्थेतील कृषीक्षेत्रावरील परिणाम
प्रा. डॉ. दिलीप पांडुरंग महाजन . चिखली,जि.बुलडाणा ||146

38] कोरोना – लॉकडाउन आणि भारतीय अर्थव्यवस्था
डॉ. हिरालाल वामन चव्हाण.जळगाव ||150

कार्य करके भी धनराशि का अर्जन किया जा सकता है। इन सात–आठ राज्यों में बंद पड़े कल–कारखाने को फिर से ठीक करना होगा तभी देष की अर्थव्यवस्था भी पटरी पर आयेगी और मजदूर अपने श्रम से गृह जनपद को लाभ पहुंचायेंगे। इनके बाहर जाने से जो खेत–खलिहान सूख चुके हैं वे पुन: लहलहायेंगे। कोरोना ने चिंतन और कुशलता के साथ आत्मनिर्भरता हेतु रोजगार की दिशा दिखायी है। कहते हैं आवश्यता ही अविष्कार की जननी है। इसलिए समुचित प्रयासों की कड़ी बनाना होगा और श्रमजाल के द्वारा अपना आर्थिक, सामाजिक उत्थान मजदूरों को करना होगा।

भविष्य में महामारी या अन्य आपदा के लिए श्रमिक या अन्य लोगों के प्रवास यात्रा हेतु परिवहन के जिस भी माध्यम का उपयोग हो यथा– सड़क मार्ग, रेलयात्रा, हवाई यात्रा इनमें यात्री के टिकट के साथ जानकारियां भी प्रदान करने की व्यवस्था हो। दूसरे नगर, राज्य में जाने वाला व्यक्ति का उद्देष्य, रोजगार, श्रम, शिक्षा, धार्मिक सहभागिता, सामाजिक सहभागिता, पर्यटन स्पष्ट रूप से इंगित करने का विकल्प होना चाहिए।

इस तरह विशाल आबादी वाले इस राश्ट्र में पूर्ण विवरण और सम्यक नीति के साथ अत्यन्त प्रभावी ढंग से पीड़ित लोगों की सहायता ढंग से की जा सकती है। पैरों में फिर छाले नहीं होंगे और हमारी संवेदनायें कातर दृष्टि से मानव पीड़ा को सिर्फ देखती नहीं रहेगी अपितु शीघ्र सहायता के लिए ठोस कदम उठायेगी। समाधान के रास्ते कठिन जरूर प्रतीत होते हैं परन्तु व्यवहारिकता में उतरने के पश्चात् प्रगतिशील मार्ग के प्रेरक बन जाते हैं।

□□□

36

भारतीय अर्थव्यवस्थेवर वीड-१९ लॉ डाउनचा पडलेला प्रभाव

प्रा.डॉ.भिमराव प्रल्हाद उबाळे
समाजशास्त्र विभा ा
संत भ ावान बाबा ला महाविद्यालय
सिंद ेड राजा. जि.बुलडा ा

****

सध्या भारतातच नव्हे तर ज ात ेरो ा विषा ुने थमान घतलेला आहे. या साथीपुढे ज ातील बलशाली सुत्ता दे ल्न हतबल झालेल्या दिसत आहेत. अ ादी सु म स्वरुपातील या विषा ुने ज ाची परिस्थिती चिंताजन ेली आहे. ज ातील १९० पे ा अधि देश या महामारीमुळे प्रभावित झाले आहेत. या रो ाच्या साथीच्या वाढत्या प्रसारामुळे ज ाभरातील मानवी समुहाला जिवंत राह े हिच आपली प्राथमि ता आहे, हे अधोरे ात र यास भा ा पाडले आहे. आजपर्यंत या आजारावर लस बनवि यात ज ातील शास्त्रज्ञांना यश आलेले नाही.

भारतात देर्ी ल ेरो ा विषा ुची साथ जोरात पसरत आहे. शहरी भा ा बरोबरच ग्रामी ा व आदिवासी भा ात ही आता या साथिचा शिर ाव मोठ्या प्रमा ात होतांना दिसत आहे. या महामारीच्या रो ापासून जनतेचे संर ा ा व्हावे म्ह ून शासनाने २२ मार्च २०२० ला ए दिवसाचा (१४ तास) जनता फर्यु पाळ याचे आव्हान ेले व जनतेने ही स्वयंस्फूर्त पालन ेले. परंतु रु ाची वाढती सं या ल ात घेता लॉ डाउनचा ाल ंड शासनाने टप्प्या-टप्प्याने सतत वाढवत नेला. त्यामध्ये २५ मार्च ते १४ एप्रिल २०२० असा १४ दिवसाचा पहिला लॉ डाउन. १५ एप्रिल २०२० ते ३ मे २०२० असा १९ दिवसाचा दुसरा लॉ डाउन. ४ मे २०२० ते १७ मे २०२० असा १४ दिवसाचा तीसरा लॉ डाउन. १८ मे २०२० ते ३१ मे २०२० असा १४ दिवसाचा चौथा लॉ डाउन. १ जुन २०२० ते ३० जुन २०२० असा ३० दिवसाचा पाचवा लॉ डाउन. आज ही भारतातील अने राज्यात लॉ डाउन चालूच आहे.

असा लॉ डाउनचा ाल ंड शासनाने जर्नहित ल ात घेता वाढवत नेला. लॉ डाउन ही सं ल्पनाच मुळात सर्वसामान्य जनतेसाठी वे ाळी व अपरिचित अशी होती. ए -दोन दिवसाचा फर्यु

जनतेने अनुभवला होता. परंतु २५ मार्च २०२० पासून सुरू झालेला र्फ्यु / लॉ डाउन असा ड डीत सक्तीचा व दिर्घ ालावधीचा असेल याची जानिव ाही भारतीयाला नव्हती. या लॉ डाउन ालावधीत अनुभवलेली परिस्थिती जनतेसाठी अत्यंत भयान आ ि ंभिर स्वरुपाची होती. संपू ा देशाचे ातिच, या रो ा ाळात थांबले होते. सर्वच जनतेचे या ाळात ुप हाल झाले. जनतेला याचा ुप मोठा फट ा बसला. ि त्ये ांना या साथीमुळे प्रा ा ामवावे ला ाले. ि त्ये निष्पाप जिव या लॉ डाउन मुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीमुळे ेल्याचे सर्वांना ज्ञात आहे.

रो ा ा विषा ुचा प्रादुर्भाव झाल्यामुळे देशाचे अर्थच, व ातिच, थांबले होते. देशातील सर्वच प्र ारचे मोठे व लहान उद्यो ा, व्यवसाय, संपू ा दळ ा-वळ ा, शाळा, महाविद्यालय, बाजारपेठा, मॉल्स, सामाजि व रार्जा य ार्य, म, धार्मि व सामाजि स ा, उत्सव या ालावधीत शासनाने सक्तीने बंद ेले होते. या सर्वच ोष्टींचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर फार वाईट परि ाम झालेला आहे.

ोव्हीड-१९ लॉ डाउनचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर फार ंभीर व दिर्घ ालीन स्वरुपाचे परि ाम झाले आहेत. ते परि ाम पुढील प्रमा े :-

१) औद्योगि र ाावर झालेला परि ााम :

भारतात नोंद ी, त सु म आ ि लघुउद्यो ाातील संस्थांची सं या ए ोटीपे ाा जास्त आहे. या ेत्रात अस ााज्या अंदाजे अडीच ोटी ाम ाारांना लॉ डाउनची झळ बसली आहे. महाराष्ट्रात सु म आ ि लघु उद्यो ांशी नि डीत संस्थांची सं या आठ ला ा इत ी आहे. भारतातील लघु उद्यो ांचे वार्षि उत्पन्न २१८ ला ा ोटी रु. इत े आहे.

ोव्हीड-१९ लॉ डाउनमुळे भारतातील सर्वच उद्यो ांना मोठा फट ा बसला आहे. अने उद्यो ा, व्यवसाय बंद झाले आहेत. त्यामुळे उद्यो ा माल ांचे प्रचंड प्रमा ाात नु सान झाले आहे. ाम ाारांचे प ाार, र्जाचे हप्ते व इतर र्च सा भा ावावा ही चिंता अने उद्योज ांना भेडसावत आहे. हे ेत्र आता ेसळल्याच्या मा ाावर आहे. या ेत्राची स्थिती अत्यंत नाजु असून या ेत्राला सावर याचा **सर ार प्रयत्न रीत आहे.**

२) संघटीत ेत्रावर झालेला परि ााम :

ोव्हीड-१९ लॉ डाउनचा संघटीत ेत्रावर दे ील मोठा परि ाम झाला आहे. या संघटीत ेत्रात ए ू न १२.२ ोटी लो ांच्या नो ज्या ेल्या आहेत. त्यापै ी ९.१३ ोटी हे लहान व्यापारी व मजुर आहेत. तर १.७८ ोटी प ाारदार र्मचाऱ्यांच्या नो ज्या या ाळात ेल्या आहेत. स्वतःचा उद्यो ा अस ाारे १.८२ ोटी लो ही ाळात बेरोज ाार झाले आहेत.

३) संघटीत ेत्रावर झालेला परि ााम :

भारतातील ए ू न लो सं येपै ी सुमारे ९०% जनता असंघटीत ेत्रात ाम रतात. ला डाउनचा पहिला फट ा याच असंघटीत ेत्राला बसला. बांध ाम थांबली, शहरातील सार्वजनि , सर ारी व ाज ाी वाहतु बंद र यात आली. दु ाने, हॉटेल्स, मॉल या सार ा अने व्यवसाय बंद र यात आले. दीर्घ ाळ लाव यात आलेले लॉ डाउन, उद्यो ा व व्यवसाय अने दिवस बंद राह ो आ ि लॉ डाउन धी संपेल या विषयी असलेली अनिश्चितता या स ाळ्यांचा परि ाम हा या असंघटीत ेत्रावर व तिथल्या ाय स्वरुपी नो ज्यावर झाला आहे.

४) अने उद्यो ा बंद हो याची शक्यता :

मिडीया, हवाई वाहतु , रिटेल हॉस्पीटॅलिटी, वाहन उद्यो ाातील अने मोठ्या ंपन्या व मोठ्या उद्यो ाात मोठी नो र पात जाहीर ेली. सोबतच अने लघु व मध्यम स्वरुपाच्या उद्यो ांना टाळ ाव याची शक्यता तज्ञ वर्तवत आहेत.

५) मजुरांचे मोठ्या प्रमा ात स्थलांतर :

ोव्हीड-१९ या महामारीचा मजुरांच्या स्थलांतरावर मोठा परि ाम झाला आहे. अंदाजे पाच ला ा मजुर शहरातून व उद्यो ा व्यवसायातून आपआपल्या ाावी निघून ेले आहेत. त्यामुळे र ाा , लहान उद्यो ा, बांध ाम उद्यो ा या व्यवसायांना मजुरांचा तुटवडा निर्मा ा झाला आहे.

६) बेरोज ाारीचा वाढता दर :

CMIE च्या आ डेवारी नुसार भारतातील बेरोज ाारी चा दर आता २७.१% झाला आहे. देशातील १२ ोटी पे ाा जास्त लो बेरोज ाार झाले आहेत. अने ठि ा ाी झालेली नो र पात व नो रीच्या नविन संधी निर्मा ा न झाल्यामुळे बेरोज ाारीत वाढ झाली आहे.

७) ार ाा यातील सप्लाय चेन (सा ाळी) तुटली :

ोव्हीड-१९ लॉ डाउनच्या ाळात दळ ा-वळ ाावर पू ा पि ा बंदी घातली ेली. त्यामुळे उद्यो ांना च्चा माल व इतर साधन सामु्री पुरवि ाारी व तयार झालेला पक्व ा माल ग्राह ांपर्यंत पोच र ाारी जी ए चेन (सा ाळी) असते, ती सा ाळीच विस ळीत झाल्यामुळे त्याचा ही परि ााम अने उद्यो ाावर व ार ाा यावर झालेला दिसून येतो.

८) नविन ाम ाारांना प्रशि ा ााची आवश्य ता :

ोव्हीड-१९ लॉ डाउन मुळे उद्भवलेल्या वि ट परिस्थितीमुळे अने ाम ाार शहर व ार ाा े सोडून ाावा डे निघून ेले आहेत. त्यामुळे रिक्त झालेल्या जा ेवर नविन ाम ाार नेमतांना त्यांना यो य ते प्रशि ा ा दे याचा प्रश्न व्यवसायि व औद्यो ाि ेत्रासमोर निर्मा ा झाला आहे.

९) आर्थि ेत्रावर झालेला परि ााम :

ोव्हीड-१९ लॉ डाउनचा आर्थि ेत्रावर मोठा परि ाम झाला असून GDP चे अपे ा ात उद्दिष्ट ाठ ो ठी ा असल्यामुळे

बँ ने बँ व्याज दरात पात ली असल्याचे रिझर्व्ह बँ चे व्हर्नर शशि ांत दास यांचे म्ह ने आहे.

रेपो रेट ७५ बेसिस पॉइंट ने मी रुन ४.४ वर आ ला ेला आहे. तर रिझर्व्ह रेपो रेट ९० बेसि पॉइंटने मी रुन ४% वर आ ला आहे. र्ज स्वस्त झाल्यावर उद्योज आ ि ंतव ु दार जास्त प्रमा ात र्ज उचलतात आ ि त्यामुळे र्चाला प्रोत्साहन मिळेल हा त्यामा ील उद्देश असतो.

१०) दळ ा-वळ ा व्यवस्थेवर झालेला परि ाम :

ोव्हीड-१९ महामारीमुळे भारतातील व महाराष्ट्रातील संपू ी दळ ा-वळ ा व्यवस्था पू ाप ो बंद होती. त्यामुळे बस, रेल्वे, विमान सेवा व जलवाहतु ीवर फार मोठा परि ाम झालेला आप ास दिसून येतो. या सर्व विभा ात नो र पात व प ार पातीची टां ती तलवार संबंधित विभा ातील र्मचाऱ्यावर ओढावलेली दिसून येते. ाही विभा ात तर सक्तीच्या बिनप ारी रजेवर र्मचाऱ्यांना पाठवि याचे सं ेत मिळत आहेत.

११) शि ा ा व्यवस्थेवर झालेला परि ाम :

ोरो ा-१९ मुळे सध्या आरो याची समस्या निर्मा ा झाली आहे असे मानल्या जात आहे. प ा या समस्येला, सं टाला शै ि ी समस्यांची बाजू आहे. हे सुध्दा ल ात घे ो आवश्य आहे. शि ा ात आलेल्या व्यत्ययाने मुलांना शि ा ा हक्क ापासून वंचित रहावे ला ात आहे. ोव्हीड-१९ विषा ुचा प्रसार रो ा यासाठी भारतात लॉ डाउन लाव यात आल्या नंतर सर्व शाळा, ॉलेज बंद र यात आली. भारतात प्राथमि शि ा ापासून ते विद्यापिठ पातळीपर्यंत ३३ ोटी पे ा जास्त विद्यार्थी सध्या घरी बसून आहेत.

भारतात १५ ला ा शाळा बंद आहेत. त्यामुळे २६ ोटी विद्यार्थी व ८० ला ा शि ा सध्या घरी बसले आहेत. उच्च शि ा ा दे ाच्या ५० हजार शि ा ा संस्था बंद आहेत. ३.७० ोटी विद्यार्थी आ ि १५ ला ा महाविद्यालयीन शि ा घरी बसले आहेत. ३० ोटी विद्यार्थी रि ामे घरी बसने हा ए मानवी टाईम बॉम्ब आहे.

भारतात परी ा रद्द र ो, परी ा पुढे ढ ल ो, परी ा न घेता विद्यार्थ्यांना पुढच्या व ात प्रवेश दे ो. एवढ्या पुरतेच नि य घतल्या जात आहेत. यामुळे भारतात सुध्दा दिर्घ ाळासाठी शै ि ा धोर ा ठरवि ो आवश्य झाले आहे. आपल्या देशात उच्च शि ा ात, मेडिसिन, इंजिनिअरीं ा, ॉमर्स व मॅनेजमेंट या सार या व्यवसायि अभ्यास ्रमात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर जास्त प्रमा ात ेला जातो. हे शि ा ा घे ारे विद्यार्थी आर्थि दृष्ट्या वरच्या स्थरातील असल्यामुळे लॅपटॉप, इंटरनेट, मोबाईल इ. चा र्च त्यांना परवडतो. त्यामुळे श्रीमंत व ातील या ोटांचा अभ्यास ऑनलाईन चालु आहे. हाच अनुभव शालेय शि ा ात ही आहे. त्याचे ही ऑनलाईन शि ा ा चालु आहे. समस्या आहे त बहुसं य ष्ट री, रीब व ग्रामीण मुलांची. भट ्या विमुक्त, आदिवासी, ग्रामि ा भा ातील सर ारी ि वा अनुदानित शाळेत जा ाऱ्या मुलांची भारतात फक्त ५२% जनता इंटरनेटचा वापर रते. म्ह ाजे निम्मा भारत इंटरनेटच्या लाभापासून वंचित आहे.

परदेशात शि ा ासाठी ेलेले विद्यार्थी व त्यांचे पाल यांच्या समोर लॉ डाउनच्या अडच ीमुळे समस्यांचे डों र उभे राहिले आहेत. अभ्यासाचे बिघडलेले वेळापत्र , आर्थि ता ा, विझा च्या मुदतीचे प्रश्न, नो री मिळ याची अनिश्चीतता, शि ा ा र्जाच्या हप्त्याचे दडप ा इ. मुळे परदेशातील विद्यार्थी दडप ा ाली आहेत. असे ए ा ७,५०,००० विद्यार्थी अडच ीत आहेत.

१२) देशाच्या आर्थि राजधानीवर झालेला परि ाम :

देशाची आर्थि राजधानी मुंबईत लॉ डाउनमध्ये छोटे-मोठे ार ाने बंद झाले, सप्लाय चेन तुटली, सिनेमा थेटर बंद झाली. दु ाने, मॉल, बाजारपेठ, दळ ा-वळ ा, विविध वस्तुंचे उत्पादन र ाऱ्या ंप याही पि ा बंद झाल्या. IPL स्पर्धा अनिश्चित ाळासाठी पुढे ढ लल्या ेल्या. इत च ाय मंदिर, ार्डन, प्रे ्ष ीय स्थळे, रेल्वे वाहतु , विमान सेवा बंद र यात आल्या. त्यामुळे मुंबईचे उत्पन्न ुप घटले. ए दिवस मुंबई बंद असेल तर देशाचे ५०० ोटी रु.चे नु सान होते.

१३) ृषी व्यवसायावर झालेला परि ाम :

ोव्हीड-१९ महामारीचा भारतीय शेती व्यवसाय र्दे ाल मोठा परि ाम झाला आहे. ोव्हीड१९ ची महामारी ये यापूर्वी भारतीय अर्थव्यवस्थेत अन्न-धान्याच्या ि मतीत ल ा ीय वाढ झालेली होती. या महामारीच्या सं टामुळे ए ूनमा ाि ात घट झाल्याने अन्न-धान्य चलनवाढीचा दर मी होईल असे RBI चे मुल्यां न आहे. या महामारीत अल्प ाळ टि ाऱ्या वस्तु व उत्पादनवर मोठा परि ाम झाल्याने शेत री बांधवांचे ुप मोठ्या प्रमा ावर नु सान झाले आहे.

दुध वि ्री, फळे, भाजीपाला या सार या वस्तुच्या वि ्रिवर या लॉ डाउनमध्ये फार परि ाम झाला व वस्तुच्या वि ्रीत घट झाल्यामुळे, अने वस्तुंचा तुटवडा निर्मा ा झाल्यामुळे अने वस्तुंच्या ि मती र्दे ाल वाढल्या. त्याची र्दे ाल झळ शेत री व र्ास बसली. उदा.दुभत्या जनावरांना ला ाारी ढेप, ि वा तत्सम सामुग्री, शेती उपयो ी साहित्य, ि ट नाश इ. शेत ऱ्यांच्या शेतातील मालाची ाप ी, ढ ी व वि ्री र्दे ाल या ाळात सं टात आली. ोरो ा ाळात मजुरांचा ुप तुटवडा जा वला व वाहतु बंदचा र्दे ाल फार मोठा फट ा शेत ऱ्यांना सहन रावा ला ाला. यामध्ये १) सर ारी रेदी वि ्रीत म ुष्यबळा अभावी अने अडथळे निर्मा ा झाले. २) ास ी व्यापाऱ्यांना शेत ऱ्यांची पि े बाजारात आ ा यास अडथळा निर्मा ा झाला. ३) रब्बी पि ासाठी मजुरांचा तुटवडा निर्मा ा झाला. ४)

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal
Oct. To Dec. 2020
Issue-36, Vol-16
0146

वाहतु ेची व वाहनचाल ांची मतरता जा ावली ५) मु य मा ांवर शेती मालाच्या वाहतु ेवर ना ेबंदी. ६) ृषी उत्पन्न बाजार समितीत मर्यादीत स्वरुपात हो ारे ार्य. ७) ि र ोळ ृषी बाजारपेठा बंद या मुळे ाहू, द्रा ो, ेळी. स्तुरी, चना. ापुस, मिरची, हळद, जिरे, ोथिंबिर, ांदा, बटाटे अशा आलाची ारेदी वि्र ी थांबली ोली. ८) ृषी ोत्रातील अने मालाच्या ि मतीत घट. उदा. या लॉ डाउन ाळात टमाटे २ रु. ि लो ने वि ले. ९) द्रा ा उत्पाद ांना १०० ोटी रु. फट ा. १०) मध्य प्रदेशातील ाव्हाच्या उत्पादनात घसर ा. ११) पंजाबमध्ये १५ रु. प्रति ि लोने वि ला जा ारा भाजीपाला या महामारीच्या ाळात १ रु. ि लो ने वि ला ोला.

या शिवाय या महामारीच्या अने घट ावर दें ाल अत्यंत बि ट परि ाम झाला आहे.

१. शेअर बाजार ोसळला.
२. अर्थव्यवस्थेला ि ळ बसली.
३. ुंतव ु दारांमध्ये अविश्वासाचे वातावर ा निर्मा ा झाले.
४. बांध ाम व्यवसाय बंद झाले.
५. बेरोज ारीत वाढ झाली.
६. जेष्ठ ना ारी ांच्या मनात या महामरीची भिती.
७. सरस ट लॉ डाउन मुळे मृतांचा आ डा वाढला.
८. स्थलांतरीत मजुरांचा प्रश्न निर्मा ा झाला.
९. आरो य व्यवस्थेवर मोठा ता ा पडला.
१०. संर ा ा व्यवस्थेवर ही मोठा ता ा पडला.
११. सामाजि ार्य ्र मावर दें ाल परि ाम.
१२. सामाजि व धार्मि ार्य ्र मावर परि ाम.
१३. लघु व मध्यम स्वरुपाच्या व्यवसायावर परि ाम.
१४. विवाह संस्थेवर झालेला परि ाम.

अशा प्र ारे ोव्हीड-१९ या महामारीचा भारतीय जननिवनावर फार बि ट व वाईट परि ाम झालेला आहे. देशातील व समाजातील असा ए ही घट नाही ी ज्या घट ावर या लॉ डाउनचा परि ाम झालेला नाही. अशा बि ट परिस्थितीत ही आज भारतीय मा ुस पुन्हा नव्या जोमाने व नव्या हिमतीने सं टाला तोंड देत पुन्हा उभा राहत आहे. देश उभा राहत आहे. थोड्याच दिवसात सर्वच पूर्वपदावर येंईल. परंतु Covid-१९ ची द ाल इतोहासात घेतली जाईल एवढे मात्र निश्चित.

❑❑❑

37

कोवीड –१९ लॉकडाऊनचा भारतीय अर्थव्यवस्थेतील कृषीक्षेत्रावरील परिणाम

प्रा. डॉ. दिलीप पांडुरंग महाजन
सहयोगी प्राध्यापक व अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
एम.पी.एम.तात्यासाहेब महाजन कला व वाणिज्य महाविद्यालय,चिखली,जि.बुलडाणा

****

सार :– भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषीप्रधान असुन ती श्रमप्रधानही आहे. मात्र सध्याच्या कोरोना १९ च्या प्रकोपच्या लॉकडाऊमुळे तिची अवस्था फार बिकट झाली आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेला यामुळे ८ लाख कोटींनचा फटका बसण्याची भिती व्यक्त करण्यात येत आहे. लॉकडाऊनमुळे कारखाने व्यापार, व्यवसाय, रेल्वे व रस्ते वाहतूक, विमानप्रवास पुर्णपणे बंद असल्याने आर्थिक व्यवहार, निर्यात, गुंतवणूक, गरजेच्या वस्तुंची विक्री ठप्प झाली. यातून बाहेर पडण्यासाठी महसुली व वित्तीय उपाय करूनच अर्थव्यवस्थेला उभारी द्यावी लागेल. भारतीय अर्थव्यवस्थेला लॉकडाऊनमुळे ३५ हजार कोटींचा फटका बसत आल्याचा निष्कर्ष ॲक्युट रेटिंग्स ॲण्ड रिसर्च लि. संस्थेने काढला. लॉकडाऊनमुळे देशाच्या सकल राष्ट्रीय उत्पन्नात ७.५ लाख कोटींच्या फटका बसणार आहे. जी.डी.पी तील फटका दुपटीने वाढण्याची शक्यता आहे. भारताच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा वाटाही महत्वाचा असुन ५८ टक्के लोकसंख्या शेतीवर अवलंबून आहे. प्रचंड आकारमान व उच्चवृध्दीदर असणाऱ्या लोकसंख्येला गुणवत्तापूर्ण व सुदृढ जिवनमानासाठी आवश्यक भूमिका साकारण्यासाठी भारतातील कृषीक्षेत्राची वाटचाल कोवीड – १९ च्या लॉकडाऊनच्या पार्श्वभूमीवर अभ्यासणे आवश्यक ठरते. त्यादृष्टीने या